

УДК 32:316.423

<https://doi.org/10.34142/24130060.2023.26.1.07>

СУСПІЛЬНІ РУХИ ЯК СУБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ЗМІН: В КОНТЕКСТІ «СУСПІЛЬСТВА РИЗИКУ» У. БЕКА

Т.П. Савельєва

Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди

У статті здійснено спробу теоретичного аналізу особливостей суспільних рухів як суб'єктів соціальних змін з позиції теорії суспільства ризику У. Бека.

Визначено основні характеристики суспільства ризику в інтерпретації У. Бека, зокрема визначено головну його відмінність – постійне виробництво та накопичення ризиків. Для такого суспільства характерними є нові соціальні сили, серед яких вчений називає суспільні рухи, які в певному розумінні постають у якості так званої субполітики. Звертається увага, що суспільні рухи у якості суб'єктів соціальних змін не тільки здійснюють зміни у різних сферах соціуму, а ще й змінюються самі, що представлено як в їх характеристиках, так і в їхньому різноманітті, що відповідає множині небезпек і загроз сучасного суспільства.

Ключові слова: суспільство ризику, ризик, небезпека, суспільні рухи, нові суспільні рухи, соціальні зміни

SOCIAL MOVEMENTS AS A SUBJECT OF SOCIAL AND POLITICAL CHANGES: IN THE CONTEXT OF «RISK SOCIETY» BY U. BECK

T. Savelyeva

The article attempts to theoretically analyze the characteristics of social movements as subjects of social change from the perspective of U. Beck theory of risk society.

The features of U. Beck's consideration of the risk society are identified, in which the main difference is the constant production and accumulation of risks. At the same time, risks are considered as a systematic interaction of society with threats and dangers.

There are determined the features of normative guidelines, the driving forces of the risk society and the influence of risk on the motivation of the actions of social actors. Attention is drawn to the rational origin of risks and, accordingly, the role of information, communication, culture and political decisions, which reflect and record interpretations of socially and politically significant risks. Among the features inherent in a risk society, the global nature of risks is emphasized, which takes the risk society beyond the borders of national states.

This society is characterized by the presence of new social forces, among which W. Beck calls social movements, which in a certain sense appear as the so-called subpolitics. The indicated provisions allow us to conclude: risk as the basis of the new/second modern society is a factor in changing the logic of development and socio-political changes.

Social movements, as a powerful socio-political force, “reflect” on changes and exhibit collective action in a risk society that can influence threats and dangers (and both reduce and aggregate threats).

There are presented the main characteristics of social movements that manifest themselves in a risk society, and it is also noted the dominance of new social movements in such a society.

Attention is drawn to the fact that social movements, as subjects of social change, not only carry out these changes in various spheres of society, but also change themselves, which is presented both in their characteristics and in their diversity, which corresponds to the many dangers and threats of modern society.

Key words: risk society, risk, danger, social movements, new social movements, social changes.

Постановка проблеми. Загальновизнаною актуальною проблематикою для різних сфер соціально-гуманітарного знання постає питання соціально-політичного розвитку, трансформацій, змін, суб'єктів цих змін, що набуває особливого значення в умовах наявності множини загроз для сучасного суспільства та їх впливу на його функціонування.

У спробах пояснення особливостей розвитку суспільства з'являються теоретичні розвідки вчених, спрямовані на «діагностику» наявного стану речей, осмислення перетворень, що окреслюють нову соціальну реальність. Серед таких спроб, виокремлюються теорії, в яких у якості специфічного модусу буття людини та суспільства виступає ризик, вибудовується концепт «суспільство ризику», в межах якого розглядаються наслідки модернізації. Саме такий погляд на сучасну соціально-політичну реальність, що аналізується у термінах «ризикогенність», «нестабільність», «небезпека», «загроза» тощо постає доцільним для дослідження як сучасності в цілому, так і політичної системи та окремих її складових.

В умовах множинності небезпек і ризиків постає питання щодо можливостей усвідомлення ризиків та убезпечення від ризиків, вирішення якого покладається в першу чергу на державні інституції та окремих суб'єктів соціально-політичного життя.

Одним із таких суб'єктів є суспільні рухи, які визначаються у якості однієї з форм існування громадянського суспільства, його самоорганізації щодо досягнення різноманітних (політичних, гуманітарних, екологічних тощо) цілей, і які за своєю суттю являють собою форму колективної дії, тобто містять активну складову і певним чином впливають на хід соціальних змін (Foster, 2015, s. 270-271).

Аналіз актуальних досліджень. Розробка концепції суспільства ризику належить У. Беку (1992, 2002b), також ця теорія відображена у наукових пошуках Е. Гідденса (1991), Н. Лумана (1993), аналіз ризику здійснено у роботах М. Дуглас та А. Вілдавські (1982) та інших. Серед вітчизняних дослідників відповідна проблематика у різних аспектах розглядається В. Кривошеїним (2015), О. Безруком (2019), І. Радіоновою (2021) та іншими.

Багатоманіття аспектів дослідження суспільних рухів представлено в роботах зарубіжних і вітчизняних дослідників, серед яких А. Турен (2003), А. Мелучі (1996), Е. Гідденс (1990), П. Штомпка (1993), Л.Ф. Камінська (2010), І.І. Чміль (2014), О.А. Корнієвський (2013), І.Д. Денисенко (2017) та ін.

У контексті зазначених досліджень пропонується звернути увагу на концепцію суспільства ризику У. Бека, де власне суспільство ризику постає новою стадією суспільства модерну (він називає його «рефлексивною модернізацією», що пов'язується із постійною оцінкою суспільством дій з позиції прийнятності ризиків) а також наголошується на «політичній рефлексивності» ризиків – їх здатності викликати до життя нові політичні сили, серед яких виокремлюються і суспільні рухи.

Метою статті є розгляд та теоретичний аналіз особливостей суспільних рухів як суб'єктів соціальних змін з позиції теорії суспільства ризику У. Бека.

Виклад основного матеріалу. Поняття «суспільство ризику» застосовується для характеристики суспільства з другої третини ХХ ст., яке увійшло у стадію пізнього або високого модернізму і за якого процес відтворення матеріальних та суспільних благ супроводжується систематичним відтворенням загроз, небезпек та ризику. Вченими, теоретиками концепції суспільства ризику, Е. Гідденсом, У. Беком, Н. Луманом та іншими означена тема актуалізується у зв'язку із соціальними, політичними проблемами, що постали перед суспільством у якості

глобальних загроз, із тотальною ситуацією небезпечного соціального середовища.

Визначаючи «логіку» суспільства ризику з позиції У. Бека, слід звернути увагу на основні його особливості.

Головна відмінність, що вирізняє даний тип суспільства від індустріального – виробництво і накопичення ризиків в усіх сферах життєдіяльності на противагу виробництву і накопиченню багатства, тобто відбувається зміна ключової орієнтації – від суспільства, що зорієнтоване на накопичення матеріальних ресурсів до суспільства, що намагається запобігти різноманітним ризикам, унеможливити, зменшити їх негативний вплив. Ризик У. Бек (2002b) розглядає як «систематичну взаємодію суспільства із загрозами та небезпеками, що відтворюються модернізацією як такою».

Разом з цим відбувається зміна нормативних орієнтирів – замість «рівності» індустріального суспільства на перший план виходить «безпека». У. Бек (2002b) звертає увагу на нове джерело конфліктів та на зміну пріоритетів – «місце усунення дефіциту займає ліквідація ризику», які переорієнтовують ціннісну систему (орієнтири змінюються з «досягти кращого» на «запобігти найгіршого») та, відповідно, змінюються рушійні сили суспільства, що об'єднують його (замість спільних потреб – спільний страх, намагання захистити/вберегти себе); саме така сила, спільність страху, на думку вченого, стає політичною силою.

Зазначені особливості суспільства ставлять на нього відбиток «без гарантій», тобто воно не має «страховки» і захищеність в ньому зменшується із збільшенням ризиків (Beck, 1992). Вчений характеризує зміст ризику як «подію, яка ще не відбулася та яка активує дію», тобто, це не обов'язково конкретні наявні наслідки ризиків, що спостерігаються тут і зараз, в ризиках виражається майбутнє через проекцію сьогоденних небезпек та загроз на передбачувані руйнування, ризики розвивають «попереджувальну релевантність дії» (Beck, 2002b).

В залежності від «бачення» майбутнього ми спостерігаємо різноманіття дій, в які вкладається головний мотив – упередити небезпеку від наявних ризиків. На таке «бачення» впливає наукове знання, завдяки якому «невидимі» ризики можуть усвідомлюватися в суспільстві а також засоби масової інформації, які транслюють та передають це знання до широкого загалу.

В умовах рефлексивного модерну ризик базується на прийнятих колективних рішеннях (на користь сучасних технологій, нових можливостей тощо), тобто він має раціональне походження (Beck, 1992). І власне це положення характеризує ризик як ресурс, завдяки якому можна отримати певні зиски. Якщо раніше наука мала монополію на раціональність, то зараз У. Бек звертає увагу на її порушення та на різні точки зору щодо ризиків (амбівалентність ризиків, наприклад, вибір між економічними інтересами та екологічними загрозами), що власне і викликає конкуренцію та конфлікти між науковою та соціальною раціональністю (Beck, 2002b).

Отже, специфіка сучасних ризиків у зрівнянні з минулими виявляється у їх неочевидності та невідчутності, для індивідів ризики постають у формі знання про них – зростає значення інформації, комунікації, культури і політичних рішень, в яких відображаються і фіксуються інтерпретації соціально та політично значущих ризиків.

Сьогоденні ризики мають глобальний характер, саме глобалізація визначається як основа, носій та поширювач ризиків – загрози набувають універсального та безмежного характеру, ризики не мають державних меж. Власне, суспільство ризику постає як світове співтовариство, яке знаходиться поза межами національних держав.

Сучасні умови породжують все нові і нові ризики, які підсилюються глобалізацією, з якою власне актуалізувалося суспільство ризику, що виводить безліч ризиків з локального на рівень світового суспільства.

В узагальненому вигляді виокремлюють п'ять груп ризиків, характерних для сучасного суспільства: ризики, що загрожують безпеці

людини, її здоров'ю, ризики, що загрожують середовищу проживання людини, ризики, що загрожують суспільному добробуту, фінансові ризики (Nediukha, 2010).

Роглядаючи як глобальне суспільство, так і сучасне українське суспільство крізь призму суспільства ризику, сучасні дослідники, конкретизуючи вищезгадані групи, окреслюють низку небезпек, загроз, ризиків, характерних для соціально-економічної та політичної сфер, серед яких, наприклад, можна назвати:

- економічна криза;
- загроза масштабного голоду у країнах «третього світу»;
- зниження рівня мобільності населення через специфіку міграційної політики;
- збільшення можливості маніпуляційних технологій та підвищення впливовості на суспільство дезінформації, чуток, пропаганди;
- послаблення демократії;
- військова агресія як з боку Російської федерації так і від інших країн та відповідні небезпеки і загрози (енергетична, інформаційна, територіальна, екологічна тощо) (Vinnichuk, 2021, s 23).

Суспільство ризику генерує нові соціальні сили, яких об'єднує статус «жертви ризиків». Солідарність даних спільнот в своїй основі має страх, намагання убезпечити себе, що в свою чергу постає можливістю для зародження потужних політичних сил, серед яких У. Беком виокремлюються суспільні рухи, що і є субполітикою в певному розумінні, і які здатні уникати контролю з боку національних держав (Beck, 2002b).

Отже, ризик як основа суспільства нового/другого модерну постає фактором зміни логіки розвитку, соціально-політичних змін. Власне ризик виявляється ресурсом, стимулом соціальної активності, що спрямовується на мінімізацію загроз та небезпек. В контексті теорії У. Бека – це не є аксіома, загальне правило, але це можливість, як зазначалося вище, для появи потужних політичних сил.

Суспільні рухи у якості такої політичної сили «рефлексують» щодо змін та виявляють в суспільстві ризику колективну дію, яка може впливати на загрози та небезпеки (причому як зменшувати, так і агрегувати загрози).

Різноманіття визначень суспільних рухів поєднує їх означення як колективної дії, що спрямована на зміни (Savelieva, 2017, s. 169). Так, політологічний словник визначає їх як «об'єднання окремих індивідів, суспільних груп, локальних спільнот, між котрими встановлюється свідомий зв'язок і співпраця для здійснення важливих суспільних змін» (Khoma red., 2014, s. 643-644). В контексті даних визначень звертається увага на взаємодію поміж акторами задля досягнення спільної цілі.

Суспільні рухи можна визначити у якості суб'єктів суспільних змін:

- через заперечення наявних культурних моделей (наприклад, боротьба за історичність) (теорія Нових суспільних рухів);
- покращення наявного стану соціальних спільнот (теорія відносної депривації);
- через конфлікт поміж владою та соціальними суб'єктами (теорія мобілізації ресурсів).

Виокремлюючи суспільні рухи у якості акторів суспільства ризику, необхідно наголосити на домінуванні в такому суспільстві нових суспільних рухів. Сутність даного типу рухів обґрунтована в межах відповідної парадигми «Нових суспільних рухів», представники якої (А. Турен, А. Мелуччі, Ю. Габермас, М. Кастельс, Р. Інгельхарт та ін.) розглядають взаємозв'язок між типом суспільства та суспільними рухами, де вони постають своєрідною відповіддю на соціокультурні зміни (акцент на глобалізаційних процесах та відповідних суспільних трансформаціях) (Savelieva, 2015, s. 20). Так, наприклад, у А. Турена (2003) такі рухи являють собою діючих осіб з однаковими культурними орієнтаціями, що «борються» за управління культурою і формами діяльності, пов'язаними із нею.

Розрізняючи поміж собою «старі» та «нові» суспільні рухи, слід також звернути увагу на мотиваційний аспект, що лежить в основі даних суб'єктів.

Так, в основі «старих» рухів мотивом були переважно матеріальні цінності, задля яких здійснювалася колективна дія (покращення умов життя); відповідно однією з головних цілей позиціонувалося – здобуття влади (класовий аспект) (Chmil, 2014, s. 108).

Нові ж суспільні рухи, зорієнтовані на постматеріальні цінності, ставлять собі за мету зміну соціальних і культурних цінностей, більшою мірою в такому контексті вони характерні для умов суспільства ризику (Kaminska, 2010, s. 92).

Серед особливостей нових суспільних рухів слід також виокремити: різномірний соціальний склад; достатньо низький рівень інституціоналізації та централізації; аморфність організаційних структур, і, відповідно, гнучкість; відсутність системної ідеології та чітко виокремлених супротивників; для їх формування не обов'язковою умовою є політична дія або зіткнення, вони формуються через вплив на громадську думку; мережева будова рухів, що передбачає ключовим механізмом їх життєздатності самоорганізацію та самоуправління (Savelieva, 2017, s. 177).

Враховуючи особливості нових суспільних рухів, можна виділити їх характеристики, що виявляються в умовах суспільства ризику:

- через суспільні рухи здійснюється «погляд у майбутнє» та подолання сьогоденних небезпек – спільноти, що об'єднуються за рахунок «ризик солідарності», при наявності певних знань про ризики проєкують картину майбутнього із катастрофічними наслідками та намагаються у сьогоденні запобігти її втіленню, мінімізувати їх наслідки;

- отже, суб'єктом суспільних рухів постають соціальні спільноти, що вирізняються своїм різноманіттям (в основі рухів практично відсутні класові інтереси, на перший план тут виступає як вже вказано вище «ризик солідарність»);

- оскільки в основі солідарності, що постає об'єднавчою силою рухів знаходиться ризик, страх усвідомлення себе жертвою ризику – все це формує специфічну ідентичність учасників рухів;

- за рахунок процесу індивідуалізації виявляється специфіка суспільних рухів, наприклад, у плані мотивації – в першу чергу домінують індивідуальні та корпоративні інтереси через специфічне сприйняття реальності та відповідні результати цього сприйняття (соціальні кризи сприймаються поза суспільнозначущого змісту, як індивідуальні проблеми; об'єднання індивідів відповідно до певних тем або ситуацій; орієнтація у подоланні ризику в першу чергу не на соціально-політичні інститути, а на власні сили тощо) (Beck, 2002b; Demchuk, 2014, s. 61);

- спостерігається амбівалентність вимог і, відповідно, наявність рухів, що підтримують протилежні інтереси через неоднозначну та полярну оцінку ризиків;

- переважання суспільних рухів глобального характеру (відбувається інтернаціоналізація суспільних рухів), У. Бек (2002а) звертає увагу на перевагу мереж акторів екологічних, жіночих, правозахисних, споживчих рухів;

- активність спільнот, що складають соціальні рухи, зорієнтована на масову мобілізацію для досягнення мети щодо зміни цінностей та установок, адже питання, що підіймаються, стосуються усього глобального співтовариства;

- вияв гнучкості в організації колективної діяльності на відміну від закоснілих бюрократизованих форм організації (більше мобілізаційних можливостей);

- використання нових форм протестних дій (з урахуванням технічних та комунікаційних можливостей сучасного суспільства);

- сучасні суспільні рухи – це не просто пряма реакція на ризики, а вияв незгоди із політичними рішеннями, «позапарламентська політика», визначення «інших» політичних стратегій щодо прийняття/неприйняття певних рішень;

- через дію суспільних рухів у суспільстві ризику відбувається «самозахист» від небезпек та ризиків.

У. Бек (2002b) звертає увагу на одночасне виробництво і споживання ризиків у суспільстві: «ризики мають зростати разом із їх подоланням»,... створюється специфічна індустрія з виробництва ризиків, де ризики множаться за рахунок «символічної політики» подолання ризиків.

Тобто, розглянувши один аспект зв'язку суспільства ризику та суспільних рухів, де останні постають суб'єктом, що намагається привнести зміни щодо відтворення ризиків, зменшення їх вплив, необхідно визначити ще й другий аспект, пов'язаний із тим, що суспільні рухи також можуть продукувати ризики (зміни зі знаком «мінус») – навіть вияв активності, спрямований на реалізацію позитивної мети, захист демократичних цінностей може перерости в безлад, хаос, призвести до різноманітних негативних наслідків; або ж можна побачити ситуацію, де суспільні рухи «борються» не з реальними загрозами, а з вигаданими, що також аж ніяк не сприяє позитивним змінам у суспільстві.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, суспільство ризику постає концептом, що окреслює певні умови для суспільних рухів; ризик та небезпека, характерні для цього типу суспільства, виступають у ролі контексту, що постає у першу чергу мобілізаційним фактором для їх активності у якості суб'єктів соціальних змін. При цьому слід звернути увагу на зауваження П. Штомпки (1993, s. 278) щодо соціальної сутності суспільних рухів, які по суті є частиною суспільства, що зазнає змін. Цей факт означає не тільки здійснення змін суспільними рухами в законодавчій системі, політичних режимах, культурі тощо щодо убезпечення від ризиків, а й перетворення (зміни) у самих суспільних рухах – від мотивації та ідеології до їх структури і форм дій, що можна спостерігати на прикладі сучасного суспільства.

Суспільні рухи переважно відображають конфлікти або ж протиріччя, що стосуються відтворення, визначення та розподілу ризиків за участі таких суб'єктів як влада, наукові експерти та звичайні громадяни. У якості суб'єкта соціальних змін суспільні рухи окреслюють наявні ризики та здійснюють

спроби управління даними ризиками. Оскільки сьогодення характеризується множиною непередбачуваних загроз та небезпек, відповідно, можна спостерігати тематичне різноманіття суспільних рухів, що потребує подальших наукових досліджень в тому числі і щодо їх потенціалу для здійснення соціально-політичного розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безрук, О.О., 2019. Мобілізаційний потенціал суспільства ризику: політологічний аспект. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 1 (17), с. 28-38.
2. Віннічук, О.В., 2021. «Суспільство ризику» в умовах Covid: ключові аспекти. В: В. В. Кривошеїн, відп. за вип., *Україна як суспільство ризику: Всеукраїнська наукова конференція*. м. Дніпро, Україна, 23 Квітень 2021. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», с. 23-25.
3. Демчук, Д.В., 2014. Концепція «суспільства ризику» як фундаментальний підхід до аналізу політичного ризику. *Актуальні проблеми політики*, 51, с. 59-65.
4. Денисенко, І.Д., 2017. Стратегія дослідження суспільних рухів у контексті розвитку концептуальних положень теорії конфлікту Р. Дарендорфа. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 1, с. 50-59.
5. Камінська, Л.Ф., 2010. Теоретичні підходи до дослідження суспільних рухів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціологія*, 1-2, с. 91-93.
6. Корнієвський, О.А., 2013. Громадські рухи Європи в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. «Питання політології»*, 1060 (23), с. 248-255.
7. Кривошеїн, В.В., 2015. Ризики делегітимації політичної влади в умовах субполітизації сучасного суспільства та шляхи їх мінімізації. *Альманах Грани*, 8(124), с. 64-70.

REFERENCES

1. Bezruk, O.O., 2019. Mobilizatsiyni potentsial suspilstva ryzyku: politolohichniy aspekt. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kulturolohichni nauky*, 1 (17), s. 28-38.
2. Vinnichuk, O.V., 2021. «Suspilsto ryzyku» v umovakh Kovid: kliuchovi aspekty. V: V. V. Kryvoshein, vidp. za vyp., *Ukraina yak suspilstvo ryzyku: Vseukrainska naukova konferentsiia*. m. Dnipro, Ukraine, 23 Kviten 2021. Dnipro: Vydavnycho-polihrafichnyi dim «Format A+», s. 23-25.
3. Demchuk, D.V., 2014. Kontseptsiiia «suspilstva ryzyku» yak fundamentalnyi pidkhid do analizu politychnoho ryzyku. *Aktualni problemy polityky*, 51, s. 59-65.
4. Denysenko, I.D., 2017. Stratehiia doslidzhennia suspilnykh rukhiv u konteksti rozvytku kontseptualnykh polozhen teorii konfliktu R. Darendorfa. *Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kulturolohichni nauky*, 1, s. 50-59.
5. Kaminska, L.F., 2010. Teoretychni pidkhody do doslidzhennia suspilnykh rukhiv. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Sotsiolohiia*, 1-2, s. 91-93.
6. Korniiievskiy, O.A., 2013. Hromadski rukhy Yevropy v umovakh hlobalizatsii. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho un-tu im. V. N. Karazina. «Pytannia politolohii»*, 1060(23), s. 248-255.
7. Kryvoshein, V.V., 2015. Ryzyky delehitymatsii politychnoi vlady v umovakh subpolityzatsii suchasnoho suspilstva ta shliakhy yikh minimizatsii. *Almanakh Hrani*, 8(124), s. 64-70.
8. Nediukha, M., 2010. *Ukraina v konteksti*

8. Недюха, М., 2010. Україна в контексті соціології ризику. [online] Доступно: <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1936> [Дата звернення 12 Березень 2023].
9. Радіонова, І.О., 2021. Суспільство ризику: мультидисциплінарний підхід. В: В. В. Кривошеїн, відп. за вип., *Україна як суспільство ризику: Всеукраїнська наукова конференція*. м. Дніпро, Україна, 23 Квітень 2021. Дніпро: Видавничо-поліграфічний дім «Формат А+», с.122-123.
10. Савельєва, Т.П., 2015. «Нові суспільні рухи»: визначення методологічних засад дослідження. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*, 67-68, с. 16-28.
11. Савельєва, Т.П., 2017. Суспільні рухи в контексті теорії соціальних змін. *Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки*, 1(13), с. 167-180.
12. Турен, А., 2003. *Повернення дієвця*. Переклад з французької О. Гуджен та ін. Київ: Альтерпрес.
13. Фостер, Л.Ф., 2015. *Суспільний рух як організована колективна дія: теоретичні аспекти*. Вісник Львівського університету. Серія соціологічна, 9, с. 270-274.
14. Хома, Н.М. ред., 2014. *Політологія: навчальний енциклопедичний словник довідник для студентів ВНЗ I-IV рівнів акредитації*. Львів : «Новий Світ – 2000», 2014.
15. Чміль, І., 2014. Теоретико-методологічні засади дослідження суспільних рухів. *Європейський політико-правовий дискурс*, 1 (6), с. 106-125.
16. Beck, U., 2002a. *Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter. Neue weltpolitische Ökonomie*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
17. Beck, U., 2002b. *Risk Society: Towards a New Modernity*. [online] London: Sage. Available at: <http://www.riversimulator.org/Resources/Anthropology/RiskSociety/RiskSocietyTowardsAnewModernity1992Beck.pdf> [Дата звернення 01 Березень 2023].
18. Beck, U., 1992. From Industrial Society to the Risk Society. *Theory, Culture and Society*, [online] 9(1), p.97–123. Available at: <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1936> [Дата звернення 12 Березень 2023].
9. Radionova, I.O., 2021. *Suspilstvo ryzyku: multydystryplinarnyi pidkhid*. V: V. B. Kryvoshein, vidp. za vyp., *Ukraina yak suspilstvo ryzyku: Vseukrainska naukova konferentsiia*. m. Dnipro, Ukraina, 23 Kviten 2021. Dnipro: Vydavnycho-polihrafichnyi dim «Format A+», s.122-123.
10. Savelieva, T.P., 2015. «Novi suspilni rukhy»: vyznachennia metodolohichnykh zasad doslidzhennia. *Sotsialni tekhnolohii: aktualni problemy teorii ta praktyky*, 67-68, s. 16-28.
11. Savelieva, T.P., 2017. *Suspilni rukhy v konteksti teorii sotsialnykh zmin. Suchasne suspilstvo: politychni nauky, sotsiolohichni nauky, kulturolohichni nauky*, 1(13), s. 167-180.
12. Turen, A., 2003. *Povernennia diievtisia*. Pereklad. z fr. O. Hudzhen ta in. Kyiv: Alterpres.
13. Foster, L.F., 2015. *Suspilnyi rukh yak orhanizovana kolektyvna diia: teoretychni aspekty*. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia sotsiolohichna*, 9, s. 270-274.
14. Khoma, N.M. red., 2014. *Politolohiia: navchalnyi entsyklopedychnyi slovnyk dovidnyk dlia studentiv VNZ I-IV rivniv akredytatsii*. Lviv: «Novyi Svit – 2000», 2014.
15. Chmil, I., 2014. *Teoretyko-metodolohichni zasady doslidzhennia suspilnykh rukhiv*. *Yevropeyskyi polityko-pravovyi dyskurs*, 1(6), s. 106-125.
16. Beck, U., 2002. *Macht und Gegenmacht im globalen Zeitalter. Neue weltpolitische Ökonomie*. Frankfurt/M.: Suhrkamp.
17. Beck, U., 2002. *Risk Society: Towards a New Modernity*. [online] London: Sage. Available at: <http://www.riversimulator.org/Resources/Anthropology/RiskSociety/RiskSocietyTowardsAnewModernity1992Beck.pdf> [Дата звернення 01 Березень 2023].
18. Beck, U., 1992. *From Industrial Society to the Risk Society. Theory, Culture and Society*, [online] 9(1), p.97–123. Available at: <http://archive.ndiu.org.ua/fulltext.html?id=1936>

- to the Risk Society. *Theory, Culture and Society*, [online] 9(1), p.97-123. Available at:
<https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1177/026327692009001006> [Дата звернення 01 Березень 2023].
19. Douglas, M. and Wildavsky, A., 1982. *Risk and Culture: an Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*. Berkeley : University of California Press.
  20. Giddens, A., 1991. Fate, Risk and Security. In: A. Giddens. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, p. 109-143.
  21. Giddens, A., 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
  22. Luhmann, N., 1993. *Risk: A Sociological Theory*. N.Y.: Walter de Gruyter, Inc.
  23. Melucci, A., 1996. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
  24. Sztompka, P., 1993. *The Sociology of Social Change*. Oxford/UK and Cambridge/USA: Blackwell Publishers.
  19. Douglas, M. and Wildavsky A., 1982. *Risk and Culture: an Essay on the Selection of Technical and Environmental Dangers*. Berkeley : University of California Press.
  20. Giddens, A., 1991. Fate, Risk and Security. In: A. Giddens. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, p. 109-143.
  21. Giddens, A., 1990. *The Consequences of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
  22. Luhmann, N., 1993. *Risk: A Sociological Theory*. N.Y.: Walter de Gruyter, Inc.
  23. Melucci, A., 1996. *Challenging Codes: Collective Action in the Information Age*. Cambridge: Cambridge University Press.
  24. Sztompka, P., 1993. *The Sociology of Social Change*. Oxford/UK and Cambridge/USA: Blackwell Publishers.

Інформація про автора

Савельсва Тетяна Павлівна – кандидат політичних наук, викладач кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди; e-mail: savelyeva.tp@gmail.com; ORCID: <http://orcid.org/0000-0003-3274-6475>.

Стаття надійшла до редакції: 03.04.2023 р.

Прийнята до друку: 25.04.2023 р.